

Rəhilə SADIQOVA
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
rehile.sadiqova87@mail.ru

“MİN BİR ÇƏRƏK SAAT”
TÜRK-TATAR NAĞILLARINDA
TƏHKİYƏ MƏSƏLƏSİ

Müasir dövrün inkişaf tempinə uyğun olaraq şifahi xalq ədəbiyyatının bu və ya digər janrları tədricən dövriyyədən çıxmış, yeni nümunələrin yaranmasına ehtiyac qalmamışdır. Lakin nağıllar daim öz aktuallığını qoruyub saxlamağa müvəffəq olmuş, oxucu tələbatı sarıdan korluq çəkməmişdir. Sadə dili, rəngarəng mövzuları, nikbin sonluğu ilə özünə diqqət cəlb edən nağılların asanlıqla yadda qalması məzmun zənginliyi ilə yanaşı, maraqlı təhkiyə prinsipləri ilə də sıx bağlıdır. Oxucunu, dinləyicini yormadan, dili mürəkkəb söz və ifadələrlə ağırlaşdırmadan hadisələri mistik pafosla nəql etmək nağıl təhkiyəsinin prioritet məsələlərindəndir. Nağılları hamının başa düşüb qavrayacağı tərzdə söyləmək, ibrətamiz məqamları dərinədə gizlətmək deyil, üzdə, hamının görə biləcəyi şəkildə göstərmək lazımdır.

Ümumiyyətlə, təhkiyə sənətinin kökləri çox qədim zamanlara – insanların danışdığı öyrəndiyi dövrlərə gedib çıxır. Bu, təkcə, hekayə danışmaq deyil, həm də həmin hekayələri canlandıra bilmək qabiliyyətidir. Təhkiyə etmək qabiliyyəti sayəsində danışan şəxs öz dinləyicisinin diqqətini cəlb edir. Təhkiyəçi danışdığı hər bir əhvalata çox diqqətlə yanaşmalı, dinləyicisinin qəlbinə toxunmağı bacarmalıdır.

XVIII əsrdə “Min bir gecə” timsalında ərsəyə gələn “Min çərək saat. Tatar nağılları” bir sıra sfesifik təhkiyə xüsusiyyətlərinə görə həmin janra aid digər nümunələrdən fərqlənir. Burada nağılları bir nəfər əsas təhkiyəçi nəql edir. Lakin yeri gəldikcə

müxtəlif qəhrəmanlar başlarına gələn hadisələr haqqında məlumat vermək, yaxud keçmişdə baş vermiş bir məsələyə aydınlıq gətirmək məqsədilə bu əhvalatları nağıl şəklində danışmağa başlayır. Bu zaman həmin hissənin başlanması və sona çatması ayrıca sərlövhə kimi qeyd olunur. Bu və ya digər obrazın təhkiyəçi kimi təqdim edilməsi (“Min bir gecə”də Şəhrizad, “Min bir çərək saat”) müəllif surətinə ehtiyacı aradan qaldırır və təhkiyənin subyektiv səciyyə almasına zəmin yaradır. Əslində nağıl içərisində yeni bir əhvalat danışmaq təhkiyəçiyə daha çox mövzuya toxunmaq imkanı verir. Nağıl içində nağıl prinsipi əsasında formalaşan bu ədəbi nümunənin əsas süjet xəttini təşkil edən nağıl *haşiyə nağıl* adlanır. “Min bir çərək saat” “Şəmsəddin haqqında əhvalat” adlanan haşiyə nağıldan və on beş dəqiqəlik (çərək saat) parçalar şəklində nəql edilən 74 çərək saatdan ibarətdir.

Təhkiyəçi, əsasən, danışdığı hər yeni əhvalatdan sonra haşiyə nağıla geri döner, sanki oxucunu həmin nağılda vəqə olan “real zaman”a qaytarır. Haqqında danışdığımız ədəbi nümunə üçün nağıl xronotipi səciyyəvi olduğuna görə bu əsərdə zaman biristiqamətlidir, yəni bütün hallarda diqqət mərkəzində *indi* dayanır. Lakin hər hansı bir qəhrəman baş vermiş müəyyən bir hadisəyə aydınlıq gətirmək və ya qaranlıq qalan bir sirrin üstünü açmaq məqsədilə oxucunu keçmişə aparır, ötən zaman içərisində baş vermiş naməlum qalan həmin məsələni işıqlandırdıqdan sonra yenidən indiki zamana qayıdır. Daha doğrusu, təhkiyəçi rolunda çıxış edən bu obraz keçmişə qayıtmır, sadəcə keçmişin təsvirini verir və sanki bu təsvir vaxtı zaman dayandırılır, aydınlıq gətirdiyi məsələ öz izahına qovuşduqdan sonra isə əsər aradan vaxt keçməmiş kimi yarımçıq qaldığı yerdən davam edir.

Məlumdur ki, nağıllarda xalqın həyatı, mübarizəsi, istək və arzuları, adət və ənənələri daha geniş şəkildə əks etdirilir. Təhkiyəçi də öz nağılını danışarkən məhz xalqdan qaynaqlanan, milli-ənənəvi dəyərlərə söykənən, həmin millətin xüsusiyyətlərini əks etdirən obrazları seçir.

yətlərini əks etdirən və həmin xalqın koloritlərini özündə ehtiva edən məsələlərə müraciət edir. “Min bir çərək saat” əsəri türk-tatar əsilli xalqın ədəbi məhsulu olduğu üçün burada türklərə məxsus bir sıra səciyyəvi cəhətlərə rast gəlmək olar. Emosionallığı ilə seçilən türklər elə bu əsərdə də öz xarakterik xüsusiyyətlərini büruzə vermişlər. Belə ki, qəhrəmanların hiss və həyəcanı, dərin duyğu və istəkləri, məhəbbət və nifrəti olduqca qabarıq şəkildə, əlvan boyalarla təsvir edilmişdir. Obrazların dili ilə təhkiyə edilən nağıllarda müxtəlif poetik fiqurlardan, bədii ifadə və təsvir vasitələrindən məharətlə istifadə edilmişdir.

“Min bir çərək saat”ın təhkiyə dilinə gəlincə, qeyd etmək lazımdır ki, o, sadə və anlaşıqlı olduğu üçün oxucunun qəlbinə dərhal yol tapır. Hər hansı bir hadisəni, qəhrəmanı təsvir etmək üçün mürəkkəb ifadələrə ehtiyac duyulmur. Obrazların hansı sosial təbəqəyə mənsub olmasından asılı olmayaraq, onların eyni dil xüsusiyyəti ilə danışması “Min bir çərək saat”ı daha canayaxın və oxunaqlı edir.

Rahila Sadiqova

THE ISSUE OF NARRATION IN "THE THOUSAND AND A QUARTER OF AN HOUR" TURKIC-TATAR FAIRY TALES

Summary

According to number of different aspects "The thousand and a quarter of an hour" distinguishes from the other types of epic genre fairy tales. To start with, they are narrated by a story-teller or narrator but from time to time some other heroes begin to tell his/her story as well. Such a narration principle may be conventionally called a tale within a tale.